

DVA NOVA GLAGOLJSKA NATPISA NA BRULU KOD ROČA

Berislav VALUŠEK, Rijeka

Dva glagoljska natpisa na žljebnjacima pronađena su 1999. godine na Brulu kod Roča. Nakon transliteracije, analiza njihova značenja provedena je usporedbom s latiničnim natpisima i simbolima na žljebnjacima koji su pronađeni na krovu, a čija je funkcija mogla biti apotropejska. Tekst natpisa dovodi se u vezu s imenima svetaca zaštitnika od raznih nedaća: sv. Roka, sv. Jurja i sv. Vida. Na temelju paleografske raščlambe i usporedbe s prostorno najbližim sačuvanim glagoljskim spomenicima vrijeme nastanka natpisa smješteno je između prve polovice 16. i početka 17. st., uz napomenu da zbog prilično ujednačena glagoljskoga pisanja u Istri datacija može biti proširena sve do kraja 18. st.

Ključne riječi: Brul, žljebnjaci, glagoljica, apotropej

1. BRUL

Naselje Brul nalazi se iznad sela Blatna Vas, sjeverozapadno od Roča i jugoistočno od Buzeta. Pripada Roštini (Roščini), tj. šire Bužeštini (Bužeščini). Na vrhu brda Grbino čelo (365 m) iznad naselja ostatci su arheološki neistražene histarske gradine.¹ Između Brula i Roča Čiriteška je vala i naselje Rim, područje za koje se pretpostavlja da je u kasnoj antici bilo glavno i najveće naselje Bužeštine. Tu su otkriveni ostatci svjetovne i sakralne arhitekture među kojima se ističe crkva Sv. Maura iz 5. – 6. st.² Oronim se najranije spominje kao *terra* u *Kvaderni bratovštine svetog Bartula i knjizi računa općine Roč 1523.-1628.*, u oblicima *Brulo* (1528.) i *Brul* (1540.).³ Neposredno ispod naselja, na njegovoj sjevernoj strani, crkva je *Sv. Lucije*⁴

¹ Više o tome vidjeti u BAČIĆ 1951: 94.

² Više o tome vidjeti u MARUŠIĆ 1986.

³ BALOG 2005: 168.

⁴ Više o crkvi vidjeti u PERŠIĆ 1988: 195.

s glagoljskim natpisom na uglatoj glagoljici na kamenoj gredi nadvratnika glavnog ulaza⁵ iz 1606. godine (Slika 7.).

Brul je ruralno naselje koje je svoj krajnji oblik dobilo krajem 19. i početkom 20. st. Naselja s obiteljskim gospodarstvima bila su sve do polovice 19. st. raširena po cijeloj Bužeštini, često nazivana: *korta*, *kortivo* ili *kortina*.⁶ *Kortine* su bile imanja uglavnom bužetskih (ročkih) plemićkih ili bogatih zemljoposjedničkih obitelji koje su okolnu zemlju davale kolonima u zakup, dok su unutar naselja gradile svoje ljetnikovce.

Prva zgrada u naselju (adresa Brul 23), na čijem su krovu pronađeni žljebnjaci s glagoljskim natpisima, sagrađena je najkasnije 1717. Godinu određuju jedan crijepni odlomak i dva žljebnjaka s krova kuće uočeni pri adaptaciji 1999., na kojima je ugravirana 1717. godina, što nam daje *terminus post quem non* prve gradnje. Kuća je dograđena i povišena za kat i polukat, te pretvorena u ladanjski objekt baroknih stilskih elemenata 1773., o čemu svjedoči natpis na kamenoj gredi nadvratnika unutrašnjih vrata novosagrađenog dijela. U ono vrijeme Brul je bio dio istarskog mletačkog posjeda, na samoj granici prema Pazinskoj grofoviji, tj. habsburškoj Istri.

2. ŽLJEBNJACI S NATPISIMA I CRTEŽIMA

U jesen 1999. godine tijekom obnove krova najveće i najstarije zgrade u naselju, uočeno je kako neki žljebnjaci na prednjoj strani imaju razne natpise i crteže. Svi su takvi primjerci odvojeni i pohranjeni. U vrijeme uređenja male gospodarske zgrade uz kuću (izvorno svinjac), oko 2004. godine, primijećeno je kako i pojedini žljebnjaci (u puno manjem broju) i *tavelice* (tanke opeke) također imaju natpise i crteže, te su i oni također pohranjeni. U ljeto 2011., utvrđen je ukupan broj od četrdeset i šest (46) žljebnjaka i ulomaka, te šest (6) *tavelica* (isključivo s krova svinjca) s natpisima i crtežima.⁷

Na području Bužeštine, tj. bivše općine Buzet, djelovalo je nekad više od dvadeset ciglana (*farnoža*) u kojima su se izrađivale opeke, crijep i *tavelice*, a u mnogima od njih i živo vapno.⁸ Najstariju poznatu ciglanu, onu na lokaciji Minjera pokraj mosta na rijeci Mirni preko kojega prolazi put za Sovinjak,

⁵ Više o natpisu u FUČIĆ 1982: 110.

⁶ Više o tome vidjeti u MERLIĆ 2008: 109–111, 116–143.

⁷ Kuća je u vlasništvu autora teksta, kao i svi navedeni artefakti.

⁸ Više o tome vidjeti u CEROVAC-BLAŽINČIĆ 1978: 188.

spominje još novigradski biskup Tomasini 1650. (MERLIĆ 2008: 151–154). Četiri godine ranije, buzetski župnik Petar Flego opisuje stanje krovova u gradu Buzetu i na selu: »Kuće su u kaštelu pokrivene pečenim crijepom, odnosno kupama, osim stolne crkve, četiriju crkava i dviju privatnih kuća koje su pokrivene tankim kamenim pločama. Seljačke kuće van kaštela pokrivene su uglavnom sijekovom ili raženom slamom« (FLEGO 2000: 409). Iz teksta je vidljivo da su građanske kuće već tada, 71 godinu prije prvog datiranog pokrivanja krova kuće na Brulu (1717.), bile pokrivene žljebnjacima, a seljačke slamom, iz čega se još jednom da zaključiti da je kuća na Brulu izvorno bila građena kao plemenitaška ili građanska ljetna rezidencija.

Ciglana koja je proizvela većinu crijepa i *tavelica* za krovove kuća na Brulu, nalazila se u Čiriteškoj vali, odmah ispod samoga naselja (CEROVAC-BLAŽINČIĆ 1978: 188). Crijep se oblikovao ručno, u kalupima od lima i drveta, pa se nakon sušenja pekao u pećima. Najveći dio žljebnjaka izveden je od laporaste gline žuto-smeđe sivkaste boje iz okolice, jer je nizinsko područje Bužeštine određeno flišnom podlogom. Radi sprječavanja poroznosti, konveksna površina crjepova zaglađivana je daščicom. Tragovi zaglađivanja prepoznaju se u obliku plitkih uzdužnih, usporednih užljebina.

3. ŽLJEBNJACI S LATINIČNIM NATPISIMA

Od žljebnjaka valja izdvojiti tri crijepa i jedan ulomak koji se svojim latiničnim natpisima i crtežima uklapaju u ideju, smisao i svrhu glagoljskih koje ćemo kasnije obraditi.

Sl. 1. Žljebnjak s upisanim latiničnim slovima B i C, križem u obliku svijećnjaka i godinom 1717.

Fig. 1. Half-round roof tile with inscribed Latin letters B and C, a cross in a form of chandelier and the year 1717

Prvi žljebnjak s latiničnim slovima (40,5 x 22 x 1,6 cm)⁹ (Slika 1.)¹⁰ ima u urezima odvojenom pravokutnom polju (kartuši) upisanu godinu 1717., a iznad velika latinična slova *B* i *C*. Između slova je križ u podnožju poduprt kosim podupiračima, s dvjema dijagonalno ukriženim crtama na vrhu. To je stilizirana grafička oznaka križa oblika svijećnjaka s trokrakom nogom i zrakama svjetla na vrhu svijeće, što je prefiguracija Krista.¹¹ Cijeli ansambl upisan je u kartušu s vitičastim završecima. *B* i *C* čitamo kao inicijale talijanskoga *Beato Cristo* (Blaženi Krist) ili latinskoga *Benedictus Christus*, tj. tal. *Benedetto Cristo* (Blagoslovljen Krist),¹² što navodi na apotropijski karakter crijepa.

Sl. 2. Žljebnjak s upisanim Kristovim monogramom Sv. Bernardina Sijenskog (IHS)
Fig. 2. Half-round roof tile with inscribed St. Bernardino of Siena's Christogram (IHS)

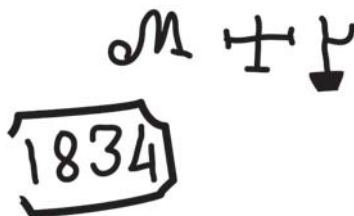
Na drugom crijevu (40,7 x 22 x 1,7 cm) (Slika 2.) bilježimo kristogram *IHS*, s križem na vodoravnoj crti slova *H*, što je popularan Kristov monogram Sv. Bernardina (lat. *Jesus Hominum Salvator*) (LEKSIKON 1985: 416), a što nas ponovno upućuje na zaštitničko, apotropijsko značenje i smisao.

⁹ U centimetrima su navedeni dužina crijeva, vanjski obujam najšireg dijela i debljina.

¹⁰ Autor slika 1., 3, 4., 5. i 8. je autor ovoga članka, a autor slike br. 2 je R. Sarić. Autor precrta slika 1., 2., 3., 4., 5. i 8. je D. Mastrović.

¹¹ Svjetlo označava samog Krista (Iv 8,12): »Ja sam svjetlo svijeta.« LEKSIKON 1985: 557.

¹² Moguć je i oblik zazivanja moći i milosti: *Benedici Cristo* (Blagoslovi Kriste), kao i višeslojna nadopuna inicijala *C* riječima iz lat. rečenice *Crux Christi est magnum candelabrum* (Križ Kristov veliki je svijećnjak).

Sl. 3. Ulomak žljebnjaka s upisanim latiničnim inicijalima M i P, grčkim križem između slova i godinom 1834.

Fig. 3. A fragment of roof tile with inscribed Latin initials M and P, Greek cross between the letters and the year 1834

Slično je i s ulomkom crijepa (17,5 x 11,5 x 2 cm) (Slika 3.) na kojem je upisano *M + P*, gdje je + grčki križ s proširenim krakovima (serifima), tzv. štakasti križ (lat. *crux patibulata*). Ispod je u tipično baroknoj kartuši s oblo odsječnim kutovima upisana godina 1834. Ovdje nije jasno je li riječ o inicijalima imena i prezimena osobe ili, kao u slučaju prvoga žljebnjaka, o skraćenici, početnim slovima svetoga imena ili tekstualnoga obrasca zazivanja božanstva ili pomoći, dakle o apotropijskoj funkciji natpisa, na što bi upućivao znak križa. Inicijali *MP* ili *PM* javljaju se na ostalim žljebnjacima još tri puta, kao i jedan potpis: **Marij(o) Pavlet(ić)**, ali bez kronoloških odrednica.¹³

Sl. 4. Žljebnjak s dva ucrtana kotača (kruga) s po osam krakova i s rukopisnim latiničnim natpisom: Živio

Fig. 4. Half-round roof tile with two inscribed eight-spoked wheels (circles) and the inscription: Živio (Long live) in the italic Latin script

¹³ Slova *MP* mogla bi biti i inicijali vlasnika ciglane iz sela Prodani (Mate Prodan), koja je radila do 1874. – 1876. godine. Više o tome vidjeti u CEROVAC-BLAŽINČIĆ 1978: 189.

Kako bi se shvatio puni smisao apotropejskih natpisa, crteža i simbola nađenih na gotovo samo jednom krovu, treba spomenuti i žljebnjak (42,5 x 24 x 2,2 cm) (Slika 4.) s plitko i široko ucrtanim dvama kotačima (krugovima) ispod kojih je rukopisni latinični natpis *Živio*. Prvi je krug malo spljošten, s četirima po sredini ukriženim crtama koje presijecanjem tvore osam krakova koji izlaze iz kruga. Drugi je krug gotovo pravilan, opet s četirima središnjim ukriženim crtama i s osam isječaka smještenih unutar kruga. Oblik kotača identičan je Kristovu monogramu s križem i slovom X u suncu (krugu).

Simbol sunca u obliku kotača odavno je poznat, primjerice s ilirskih nadgrobnih spomenika. Javlja se i kao simbol staroslavenskog boga gromovnika Peruna u černjahovskoj kulturi (3-4. st.).¹⁴ Kotač u obliku šesterokuta sa šest krakova (žbica) i glavinom u sredini, arheolog A. Rybakov (1962.) tumači kao Perunov simbol.¹⁵ Slični su i tzv. »gromovi znaci«, kotači ili krugovi sa šest ili osam krakova, tj. zraka, kakve seljaci u Bjelorusiji urezuju na gornjim gredama drvenih kuća kao zaštitu od gromova (BELAJ 2007: 139). Perun sudaranjem dvaju kotača ili s dvama kamenim mlinskim žrvnjevima, stvara munje i gromove. Isto tako na stećcima koji se rasprostiru na širokom dinarskom području kotač kao simbol Sunca sa šest ili osam krakova više je nego čest, kao i na kamenim uzglavljima velebitskih mirila, mjestima odmora pri nošenju mrtvaca do groblja, gdje su pokojnicima – prema predaji – ostajale duše.¹⁶ Dva kotača ili dva kruga uobičajeno predstavljaju Sunce i Mjesec, što je u našem slučaju jasno predstavljeno krakovima (zrakama) koji na prvom kotaču izlaze iz oboda kruga (Sunce), dok na drugom ne (Mjesec), što znači da ovdje svjedočimo o astralnom magijskom kultu koji je preživio i u kršćanstvu.

B. Fučić je u crkvi Sv. Trojstva u Hrastovlju uočio znak križa u krugu na monolitnom bloku kamene grede duge više od tri metra, u funkciji stuba pred glavnom apsidom (FUČIĆ 1982: 183). Međutim, taj križ jednakih krakova ima u svakom od polja koja oblikuje u krugu i po dvije pravilno raspoređene zrake, malo odmaknute vrhovima od središta, tako da u prikazu

¹⁴ Na vrču pronađenom u selu Romaški kraj Kyiva (Moldova, uz granicu s Rumunjskom). Prema BELAJ 2007: 154–160.

¹⁵ Prema BELAJ 2007: 154–160.

¹⁶ Više u TROŠELJ 2010: 85.

u krugu ima ukupno dvanaest (12) krakova (6 x 2 ili 4 x 3), što uopćeno simbolizira univerzum u njegovu cikličkom prostorno-vremenskom odvijanju. Simbolika broja 12 pregnantna je i u kršćanstvu (broj dovršenog svijeta, Nebeskog Jeruzalema itd.) (RJEČNIK 1994: 140–141). U nadahnutom tekstu o izvorima i logici konstrukcije glagoljskih slova (1982), Vasil Jončev pronalazi *Tvorački obrazac slova* (engl. *Generative model* ili bug. *figurata modul*) u kršćanskim simbolima: u istokračnom križu, u križu u kombinaciji sa slovom X, u križu upisanom u krug, te u slovu X upisanom u krug.¹⁷ Kada sva četiri simbola preklopimo, dobivamo poganski simbol Sunca ili naš Perunov simbol, a u kršćanskoj inačici križ i slovo X u suncu.

Dataciju crteža vezemo uz rukopisni natpis *Živio* koji slijedi ispod kotača na crijepu, izveden elegantno onoliko koliko je to dopuštao otpor materijala. S obzirom na nazdravičarski karakter riječi, vjerojatno ga je načinio pismeni radnik – neposredni proizvođač, ujedno i autor simbola. Budući da je u Buzetu prva pučka škola s nastavom na hrvatskom jeziku otvorena tek 1887. (MERLIĆ 2008: 204), crteži i natpisi mogli su nastati krajem 19. tj. početkom 20. st., u vrijeme drugog razdoblja Hrvatskoga narodnoga preporoda u Istri.

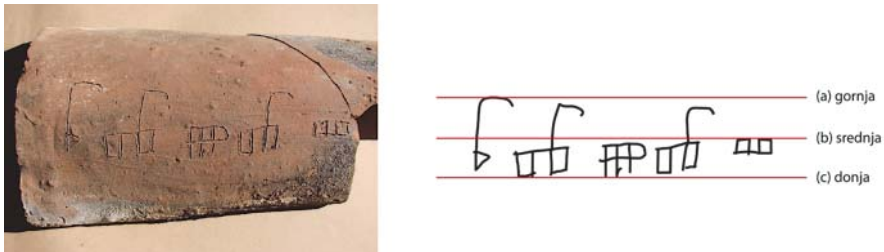
4. ŽLJEBNJACI S GLAGOLJSKIM NATPISIMA

Dva su žljebnjaka s glagoljskim slovima. Oba se razlikuju od ostalih po kvaliteti, dimenzijama i po boji, što znači po vrsti korištenoga materijala. Izrazita crvena boja upućuje na veću količinu željeznoga oksida, pa je možda i materijal od kojega su proizvedeni bio s nekog drugog lokaliteta, izvan neposredne okolice. Moguće je da su bili na neki način izdvojeni. U prilog tomu govori i podatak da su oba žljebnjaka, kao i onaj na kojem su ucrtana dva kotača, u prosjeku za dva centimetra duži i širi od ostalih.

Prvi je poznati glagoljski natpis na podlozi od pečene zemlje Svetokriški odlomak pronađen na brdu Sv. Križ iznad istočnoga kraja Rijeke (Gornja Vežica), 2005. godine. D. Deković smješta ga u 13. st., uz tvrdnju da je tekst upisan na podlogu prije pečenja (DEKOVIĆ 2004: 45–51; 2005: 97–100). Arheolog Ranko Starac smatra da je podloga natpisa »veći dio trbuha jedne rimske kasnorepublikanske amfore«, što bi značilo da je upis naknadan

¹⁷ Citirano prema ČUNČIĆ 1995/6: 32–37.

(STARAC 2004: 41–44.). Drugi je pronađen u Župi Dubrovačkoj 2007. godine. Riječ je o ulomku antičke tegule na koji je naknadno uparan glagoljski tekst, najopširniji glagoljski natpis najranijega glagoljskoga razdoblja poslije Bašćanske ploče. M. Čunčić datira ga u 11. st.¹⁸

Sl. 5. Žljebnjak s glagoljskim natpisom: r tr f tr v

Fig. 5. Half-round roof tile with the Glagolitic inscription: r tr f tr v

Na prvom žljebnjaku s glagoljskim slovima iz Brula (42 x 24 x 1,8 cm) (Slika 5.), slova su bila urezana tankim oštrim predmetom u još svježju ilovaču. Zadnji je dio žljebnjaka odlomljen. Jedan dio krhotine sačuvan je, a drugi nedostaje, pa postoji mogućnost da je natpis bio dulji.

Natpis je urezan pravilno, pogotovo uzmemo li u obzir zakrivljenost podloge. Morfologija zatvorenih oka je četvrtasta, osim početnog slova *r* (trokutasta), te desnog gornjeg oka slova *f* (polukružna). Slova su izvedena između donje i gornje crte, (c) i (a). Oka prvog (*r*) i zadnjeg slova (*v*) smještena su ispod srednje crte (b), oka skupova *tr* između donje (c) i srednje crte (b). Okomite gornje haste sa zastavicama slova *r* (samostalnog i ligaturnoga), idu do gornje crte (a).

Kao što vidimo, natpis se sastoji od pet grupa upisa odijeljenih većim razmacima. Latinična transliteracija ujedno je i čitanje natpisa, jer je riječ o trima samostalnim slovima i dvama identičnim skupovima. Prvo slovo je *r*, na drugom mjestu je skup *tr* – dva slova spojena ligaturom, na trećem *f*, zatim ponovno identična ligatura skupa *tr*, te na kraju slovo *v*. Brojevnje vrijednosti slova redom kako su navedena jesu: 100 tr 30 tr 3 (ili: sto trideset i tri). Postoji mogućnost da brojevi označavaju količinu izvedenih žljebnjaka, ali ta bi inačica pretpostavljala radnika koji poznaje glagoljicu, što je malo vjerojatno.

¹⁸ ČUNČIĆ 2009: 111. Na podatku zahvaljujem kolegici M. Čunčić.

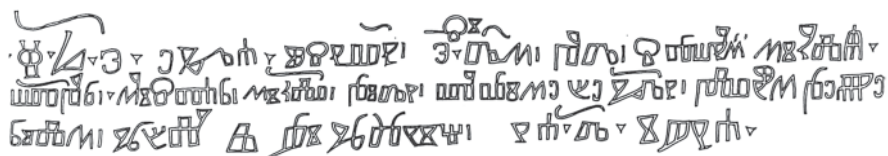
Riječ je o uglatoj glagoljici. Prema eleganciji duktusa, radi se o grafitu, jer je autor natpisa ujedno bio i neposredni izvoditelj, tj. pismena osoba kojoj za intervenciju nije bio potreban pisani predložak.

Slika 6. Knjiga računa bratovštine (crkve) i općine Roč u Istri god. 1523.–1611. i 1566.–1628. (HAZU, Zagreb, sign. II. C. 56, f. 162v.)

Fig. 6. The record of accounts of the fraternity (church) and the Municipality of Roč in Istria, from 1523 to 1611 and from 1566 to 1628 (HAZU/ Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb, call no. II. C. 56, f. 162v.)

Paleografska raščlamba upućuje nas na *Knjigu računa bratovštine Sv. Bartolomeja u Roču (1523. – 1611.)* (VLAHOV 2002: 107–135.), (Slika 6.), gdje na početku *Knjige* (s nadnevkom 20. srpnja 1523.) zapisivač, pop Šimun Greblo rabi istovjetne oblike grafema *r*, *v* i skupa *tr*, kao i kaligrafski oblik inicijala *ŷ*.

Sl. 7. Brul, crkva Sv. Lucije, natpis na nadvratniku, 1606. (FUČIĆ 1982: 110)

Fig. 7. Brul, St. Lucy Church, the inscription on a lintel, 1606 (FUČIĆ 1982: 110)

Na epigrafskim glagoljskim spomenicima, oblik najbliži našem slovu *ŷ* pronašli smo pri kraju srednjega reda natpisa na nadvratniku obližnje crkve Sv. Lucije iz 1606. godine (Slika 7.). Taj se grafem razlikuje od našega crijevnoga jedino po dekorativno svinutom, prema dolje upućenom završetku vodoravne crte koja po sredini spaja okomice slova. Slova *r*, *t* i *v*, također su vrlo slična onima na crijevu.

Postoji i mogućnost da su slova na žljebnjaku koja stoje samostalno, abrevijacije suspenzijom te da predstavljaju početna slova riječi ili imena u formuli koja je u vrijeme nastanka natpisa bila opće poznata, pa nije trebalo navoditi cijelu riječ ili ime. Skup *tr* veznik je u značenju *pa*, *te* (*ter*). Kao veznik, u značenju *pa*, i danas se koristi u čakavskim narječjima (LUKEŽIĆ; ZUBČIĆ 2007: 663). Fučić nalazi veznik *tr* na devastiranom spomeniku u obližnjem Humu iz 1609. godine i čita ga »va vrime pre Mateja Benca *tr* župana i starešina« (FUČIĆ 1982: 191). Prijevod natpisa na žljebnjaku na suvremeni hrvatski standard glasio bi, dakle: *r pa ŷ pa v* ili *r te ŷ te v*.

Značenja samostalnih slova bilo je znatno teže odrediti. Trebalo ih je najprije povezati u smislenu cjelinu koja bi otkrila svrhu grafita. Osnovna je pretpostavka, u usporedbi sa svrhovitošću već spomenutih žljebnjaka i ulomka s latiničnim slovima i simbolima Sunca i Mjeseca, njihova funkcija u zaštiti krova od različitih nepogoda koje dolaze s neba – nevremena u obliku kiše, tuče, smrzavice, groma i munje, tj. vatre.

Jedini sličan primjer zaštite krova opet je iz Huma. Kameni držak željeznoga križa iskopan 1973. u privatnom vrtu, vjerojatno se izvorno nalazio ugrađen na vrhu zvonika župne crkve, komunalne kuće ili neke druge kuće u blizini. Na njegove četiri strane upisana su glagoljicom imena četiriju evanđelista kao simboli »obrane od zlih sila, oblaka i nevremena«. Fučić ga datira od 16. do 17. st. (FUČIĆ 1982: 192).

Put kojim smo se pri pokušajima interpretacije značenja grafema *r*, *ŷ* i *v* kretali, izgledao je otprilike ovako: prva inačica odnosila se na Isusov put od rođenja, preko *jada* (muke) do *uznesenja/uskrsnuća* (*vaznesenje*, *vaskrsnuće*, *Vazam = Uskrs*), čime bi zaokružena cjelina Isusovog ljudskog života, zemaljske smrti i uzlaska u nebeski život, predstavljala apotropijski krug zaštite; u drugoj inačici čitali smo *r* kao lat. *rex* (kralj, u značenju Bog), *ŷ* kao lat. *Jesus/Iesus* (Isus), a *v* kao lat. *virgo* (Djevica Marija), što bi opet bio cjeloviti simbolički obrazac Oca, Sina i Majke; nametnula se i ideja

uže lokalne tradicije, tj. usporedbe s prikazom na Humskom triptihu iz crkve Sv. Jeronima u Humu, autora Antona s Padove (iz Kašćerge) iz 1533. (FUČIĆ 2007: 207–210). Od gore prema dolje i s lijeva na desno, na triptihu su postavljeni likovi Boga Oca u slavi anđela (*r – rex*), Sv. Jeronima (*f*) i Bogorodice s Djetetom (*v – virgo*) ili pak lik nekog od svetaca (sv. Vid?). Već spomenuti *Tvorački obrazac glagoljskih slova* V. Jončeva, također može biti putokaz. Naime, Jončev navedene kršćanske simbole tumači kao grafičku ilustraciju Kristove istine koja glasi: »Ja sam *Bog, Isus* Krist, početak i kraj, *Bog vječni* i savršeni.«¹⁹ To bi značilo da natpis možemo čitati na sljedeći način: *Rex* (Bog, kralj nebeski) *pa* ili *te Jesus* (Isus) *pa* ili *te vječni* (vječni). Manjkavost većine nabrojanih mogućih rješenja njihove su latinske jezične osnove koje se ne uklapaju u izrazito hrvatsku jezičnu glagoljašku tradiciju.

Iako ove interpretacije i dalje mogu stajati kao mogućnosti, skloniji smo brulski crijepni grafit pročitati kao slijed imena svetaca čija je zaštitnička funkcija povezana upravo s opasnostima koje vrebaju krovove, te time kuće i ukućane: (Sv.) *Rok pa* ili *te (sv.) Juraj pa* ili *te (sv.) Vid*.

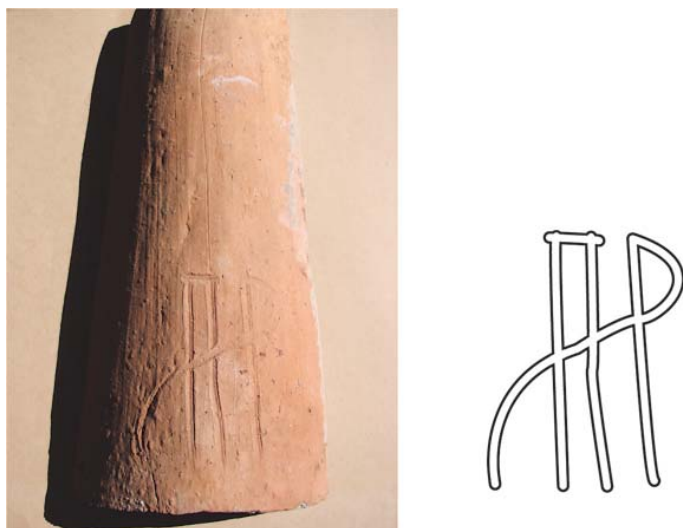
Sv. Rok najpoznatiji je kao zaštitnik od kuge i drugih zaraznih bolesti, (16. kolovoza). Sv. Juraj (23. travnja) zaštitnik je u svim životnim opasnostima, dok sv. Vid (15. lipnja) štiti od grmljavine, požara, padavice, jalovosti itd. Sv. Juraj i sv. Vid nalaze se u skupini od Četrnaest svetih pomoćnika, grupi svetaca koji su u srednjem vijeku zazivani u pojedinim životnim nevoljama i bolestima (LEKSIKON 1985: 189). Ne treba zaboraviti i da su sv. Juraj i sv. Vid kršćanske interpretacije slavenskih poganskih božanstava Zelenoga Jurja i Svantevida. Nerijetko se u sv. Jurju lako prepoznaje starohrvatski Zeleni Juraj, jer su obje inačice kulta povezane s cikličkim obnavljanjem života, plodnošću zemlje, proljećem, usjevima, stokom i sl. Budući da je starohrvatska mitska poganska tradicija kroz supstituirane kršćanske svece dugo živjela i odolijevala, naročito u krajevima s razvijenom glagoljaškom predajom kao što je unutrašnja Istra, nije neobično što je zaštita kuće povjerena baš ovim svecima. Uostalom, ta je tradicija živa i danas.

Kao što je poznato, Roč je bio snažno glagoljaško središte u cijelom srednjem vijeku i kasnije (FUČIĆ 1982: 300–306), grad u kojem se pisalo hrvatskim jezikom i glagoljicom i u kojem su djelovali glagoljaši Šimun i Jeronim Greblo, Žakan Jurij i Ivan Benčić. Glagoljica je u Roču živa sve do

¹⁹ Citirano prema ČUNČIĆ 1995/6: 32–37.

18. st. (administrativna korespondencija u *Ročkim pergamentima*, 16. – 18. st.). S obzirom na navedeno, oblik i osobine glagoljskih slova brulskoga crijepnoga grafita smjestili bismo u vrijeme od prve polovice 16. (*Knjiga računa...*, 1523.) do početka 17. st. (crkva Sv. Lucije, 1606.), uz napomenu da zbog prilično ujednačenoga glagoljskoga pisanja u Istri od početka 16. st. nadalje, dataciju možemo proširiti sve do kraja 18. st.

Kako se Brul u istoj *Knjizi* spominje 1528. i 1540. kao *terra*,²⁰ može se pretpostaviti da se u tom »obzidanom naselju« nedaleko od Roča, već tada mogla nalaziti zgrada prekrivena crijepom. Žljebnjak je do kuće na Brulu mogao stići i s krova crkve Sv. Lucije, u vrijeme nekih popravaka krova, a mogao je biti i izvorno namijenjen prvoj gradnji na Brulu koja se mogla dogoditi i prije 1717., jer nam je ta godina *terminus post quem non*, ali nemamo *terminus ante quem non*.

Sl. 8. Žljebnjak s upisanim glagoljskim inicijalom PP
Fig. 8. Half-round roof tile with the inscribed Glagolitic initial PP

Na drugom žljebnjaku (42 x 24 x 1,8 cm) (Slika 8.) nalazi se plitko i široko upisano, izrazito dekorativno stilizirano, po dimenzijama veliko glagoljsko slovo *ŷ*. Brojevnja vrijednost slova je 30, pa i u ovom slučaju postoji

²⁰ Naziv *terra* u venetskoj Istri ne znači samo zemlja, već i obzidano naselje ili trgovište. Prema BERTOŠA 2010.

mala mogućnost kako slovo označava broj načinjenih žljebnjaka, ali veličina, smještaj na žljebnjaku i kaligrafska stilizacija slova ne idu u prilog toj tezi.

Sl. 9. Grdoselo, župna kuća, 1536.
(FUČIĆ 1982: 169)

Fig. 9. Grdoselo, the parish house, 1536

(FUČIĆ 1982: 169)

Sl. 10. Hum, crkva Sv. Jeronima na groblju, 1537.
(FUČIĆ 1982: 189)

Fig. 10. Hum, St. Jerome Church in the cemetery,

1537

(FUČIĆ 1982: 189)

Na slova sličnih oblika nailazimo na župnoj kući u Grdoselu (Slika 9.), gdje je slovo *ĵ* dio godine 1536., s kaligrafski spuštenim krajem vodoravne crte koja povezuje okomice slova, te na pročelju crkve Sv. Jeronima na groblju u Humu (1537.), (Slika 10.), gdje ukošena poveznica slovnih vertikala najviše sliči našem primjeru, kao i prve dvije okomice, na vrhu spojene tzv. krovnom crtom (FUČIĆ 1982: 169, 189). Fučić kod glagoljskoga natpisa iz sela Kijevci kod Bosanske Gradiške navodi za slova *r* i *n* da »imaju udvostručene okomite crte kao na inicijalima«. Budući da i u svom *Tabelarnom prikazu glagoljske azbuke* slovo *ĵ* oblikuje na isti način, s vodoravnom crtom spojenim vrhovima okomica (FUČIĆ 1982: 212, 24.), možemo zaključiti da i naš inicijal oblikovno odgovara glagoljskomu slovu *ĵ*. Gotovo identičan oblik inicijala kaligrafskih vrijednosti nalazimo na prvoj stranici već spomenute *Knjige računa bratovštine Sv. Bartolomeja u Roču (1523. – 1611.)*, (Slika 6.), u dijelu koji je pisao pop Šimun Greblo 20. srpnja 1523. (VLAHOV 2002: 107–135).

Slovo *ĵ* najvjerojatnije je inicijal imena sv. Jurja, u svim onim apotropejskim, simboličkim i numeričkim značenjima i vrijednostima koje smo naveli. Prema oblicima s kojima smo ga usporedili, ovaj bi *ĵ* mogao biti jednako star kao i *ĵ* s prvoga grafita, mogao je dakle nastati od prve polovice 16. do početka 17. st., ali i do kraja 18. st., uz istovrsnu argumentaciju navedenu i za prvi glagoljski grafit.

5. ZAKLJUČAK

Kolonatsko gospodarstvo Brul u blizini Roča, najvjerojatnije je nastalo još krajem 16. ili početkom 17. stoljeća, iako je prva, relativno sigurna datacija gradnje najstarije zgrade u naselju vezana uz nalazak dvaju žljebnjaka i jednoga odlomka na krovu, s upisanom godinom 1717. Blizina srednjovjekovnih gradova Roča i Huma, sa živom glagoljaškom tradicijom sve do kraja 18. st., utjecala je i na okolna mjesta, pa tako na obližnjoj crkvi Sv. Lucije 1606. godine nastaje epigrafski glagoljski natpis koji govori o njezino nastanku (Slika 7.), a na Brulu žljebnjak s glagoljskim natpisom (Slika 5.) i žljebnjak s glagoljskim inicijalom (Slika 8.).

Transliteracija natpisa i inicijala na žljebnjacima nije predstavljala problem, ali interpretacija jest. Kako bi pročitani natpis (*r pa ŷ pa v* ili *r te ŷ te v*) i inicijal (*ŷ*) mogli ispravno protumačiti, bilo je potrebno usporediti ih s drugim žljebnjacima koji su latiničnim slovima i/ili kršćanskim i poganskim simbolima izravno ukazivali na njihovu sekundarnu funkciju kao apotropejskih (zaštitničkih) predmeta.

Tako su na žljebnjaku s latiničnim slovima *B* i *C* (Slika 1.) između kojih se nalazi svijećnjak sa svijećom i svjetlom kao simbolom Krista, slova pročitana kao inicijali za tal. *Beato* ili *Benedetto Cristo*, dok je na drugom crijepu pronađen ugraviran Kristov monogram Sv. Bernardina s križem (*IHS*), (Slika 2.). Latinska slova i kršćanski simboli izravno su upućivali na njihov apotropejski karakter, slično kao i dva kotača (kruga) s osam isječaka koja odgovaraju Kristovom monogramu s križem i slovom *X*, uočena na jednom od crjepova (Slika 4.). Ali kotači su ukazivali i na predkršćansku, pogansku mitsku tradiciju Ilira, Hrvata i ostalih Slavena kao astralni simboli Sunca i Mjeseca, te gromovnika Peruna, opet u službi zaštite kuće, najčešće od groma.

Iz ove je perspektive na odgovarajući način osvijetljen pejzaž glagoljskih crijepnih grafita, pa smo u natpisu slova *r*, *ŷ* i *v*, te inicijal *ŷ*, prepoznali kao početna slova imena svetaca: sv. Roka, sv. Jurja i sv. Vida, zaštitnika upravo od onih nedaća koje mogu snaći krov, te time kuću i ukućane. S jedne je strane riječ o svecima, ali s druge o kršćanskim prefiguracijama božanskih likova hrvatske mitološke tradicije – o Zelenom Jurju i o Svantevidu, tako da je zaštita na neki način bila dvostruka, i pravovjerna i poganska.

Datacija glagoljskoga natpisa i inicijala određena je paleografskom raščlambom i usporedbom s prostorno najbližim sačuvanim glagoljskim spo-

menicima: *Knjigom računa bratovštine Sv. Bartolomeja u Roču (1523. – 1628.)*, natpisom na pročelju crkve Sv. Jeronima u Humu iz 1537. (Slika 10.) i natpisom na nadvratniku glavnoga ulaza crkve Sv. Lucije, 1606. (Slika 7.), čime je vrijeme nastanka brulskih crijepnih grafita određeno prvom polovicom 16. i početkom 17. st., s mogućnošću proširivanja datacije do kraja 18. st., zbog prilično ujednačena pisanja u Istri od početka 16. st. nadalje.

Koliko je poznato, brulski crijepni grafiti jedini su primjeri upisivanja slova u svježu glinu žljebnjaka, te jedini koji su pronađeni na izvornom mjestu uporabe – na krovu zgrade. Uбудуće bi stoga, u potrazi za novim glagoljskim natpisima, morali pogled uputiti i gore, prema krovu, a ne tražiti samo na zemlji i u razini očiju.

IZVORI

- Brul, crkva Sv. Lucije, natpis na nadvratniku, 1606. (FUČIĆ 1982: 110)
 Grdoselo, župna kuća, natpis na kamenu sjeveroistočnoga ugla kuće, 1536. (FUČIĆ 1982: 169)
 Hum, crkva Sv. Jeronima na groblju, natpis na građevnom kamenom bloku na pročelju crkve, 1537. (FUČIĆ 1982: 189)
Knjiga računa bratovštine (crkve) i općine Roč u Istri god. 1523. – 1611. i 1566. – 1628. (HAZU, Zagreb, sign. II c 56, f. 162v.)

LITERATURA

- BAČIĆ, B. 1951. Izvještaj br. 94. Pula: Arheološki muzej Istre.
 BALOG, Z. 2005. *Roč u srednjem vijeku*. Račice: Izdavačko poduzeće Reprerent d.o.o.
 BELAJ, V. 2007. *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
 BERTOŠA, M. 2010. Habitat u pokretu i apoteoza obilja – monografski prikaz prošlosti Vodnjana, južnoistarskog trgovišta. *Vodnjanski statut – Statuto di Dignano MCDXCII*. Vodnjan–Pazin–Zagreb: Grad Vodnjan, Državni arhiv u Pazinu, Humaniora d.o.o. i Leykam international d.o.o.
 CEROVAC-BLAŽINČIĆ, S. 1978. Ciglane na području općine Buzet. *Buzetski zbornik* 3.
 ČUNČIĆ, M. 1995./96. The oldest Croatian type of Glagolitic script. *Journal of Croatian Studies* 36-37: 19–52.
 ČUNČIĆ, M.; M. PERKIĆ. 2009. Hrvatski glagoljski natpis Župe dubrovačke iz 11. stoljeća. *Slovo* 59: 77–122.
 DEKOVIĆ, D. 2004. Još o Svetokrižkome odlomku; podloga, pismo i vrijeme upisa. *Dometi* 1-4: 45–51.

- DEKOVIĆ, D. 2005. Svetokrižki odlomak, Glagoljični nadpis iz Sv. Kiža pored Trsata. *Drugi Hercigonjin zbornik*. Ur. S. Damjanović. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 97–100.
- ELIADE, M. 1985. *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze* (prev. Z. Stojanović). Novi Sad: Matica srpska.
- FLEGO, P. 2000. Bužeština sredinom 17. stoljeća, Izvješće Petra Flega biskupu Tommasiniju 1646. *Buzetski zbornik* 26: 401–417.
- FORTIS, A. 2004. *Put po Dalmaciji*. Split: Marjan tisak d.o.o.
- FUČIĆ, B. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- FUČIĆ, B. 2007. *Iz istarske spomeničke baštine II*. Zagreb: Matica hrvatska
- GOVIĆ, V. 2011. *Organizacija i prostorno oblikovanje pastirskih stanova*. Mali Lošinj: Lošinjski muzej.
- LEKSIKON. 1985. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Ur. A. Badurina. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber i Kršćanska sadašnjost.
- LUKEŽIĆ, I.; S. ZUBČIĆ. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.
- MARUŠIĆ, B. 1986. Istraživanje arheološkog nalazišta Rim kod Roča. *Zbornik radova Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju sa znanstvenog skupa* (Pula 15. – 18. rujna 1982.). Izdanja HAD-a 11/2. Zagreb–Pula: Hrvatsko arheološko društvo, Arheološki muzej Istre i Povijesno društvo Istre, 235–243.
- MERLIĆ, E. 2008. *Bužeština kroz povijest*. Pazin–Buzet: Vlastita naklada.
- PERŠIĆ, M. 1988. Sakralni objekti Bužeštine i njihova oprema. *Buzetski zbornik* 12: 195–212.
- PLETERSKI, A. 1996. Strukture tridelne ideologije pri Slovanih. *Zgodovinski časopis* 50: 163–185.
- RJEČNIK. 1994. *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Priredili J. Chevalier; A. Gheerbrant. Preveli A. Buljan et al. Zagreb: NZMH i Mladost.
- STARAC, R. 2004. (2006.). Sveti Križ u svjetlu arheoloških nalaza. *Dometi* 1-4: 41–44.
- STEPINAC-FABIJANIĆ, T. 1988. Ruralna arhitektura Bužeštine. *Buzetski zbornik* 12: 101–112.
- TROŠELJ, M. 2010. Natpisi i likovni prikazi na velebitskim mirilima. *Studia mythologica Slavica* 3: 63–93.
- VLAHOV, D. 2001. Prilog za povijest kulture u Roču u XVI. stoljeću (O Knjizi računa bratovštine (crkve) i općine Roč 1523.–1611. i 1566.–1628.). *Buzetski zbornik* 27: 67–80.
- VLAHOV, D. 2002. Knjiga računa bratovštine sv. Bartolomeja u Roču (1523.–1611.) kao izvor za gospodarsku povijest Roča. *Buzetski zbornik* 28: 107–135.

S u m m a r y

Berislav Valušek

TWO NEW GLAGOLITIC INSCRIPTIONS IN BRUL NEAR ROČ

Two Glagolitic inscriptions were found on the roof tiles in Brul nearby Roč in 1999. After their transliteration, their meaning was analysed in comparison with the Latin inscriptions and symbols on tiles found on the roof, the function of which could have been apotropaic. The text of the inscriptions is connected with the names of the patron saints believed to ward off different harms: St. Roch, St. George and St. Vitus. In accordance with the palaeographic analysis and comparison with the closest preserved Glagolitic monuments, their origin dates between the first half of the 16th and early 17th century. However, due to substantial consistency of the Glagolitic script in Istria, the date of origin could as well be extended until the end of the 18th century.

Key words: Brul, roof tiles, Glagolitic script, apotropaic/apotrope

Prethodno priopćenje

Autor: Berislav Valušek

Akademija primijenjenih umjetnosti

HR - 51 000 Rijeka

S. Krautzeka 83

kameleon@ri.t-com.hr

Primljen: 24. veljače 2015.

Prihvaćen: 5. studenog 2015.